

کثرت گرایی روش شناختی و ابزاری فصل نامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات (فصل نامه کتاب) در سال های ۱۳۸۵-۱۳۸۹

فیروزه دوخانی^۱ | عاطفه زارعی^۲ | فهیمه باب الحوائجی^۳

۱. دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات (نویسنده مسئول) fdokhani@yahoo.com

۲. عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، گروه علم اطلاعات و دانش شناسی Atefehzareei@gmail.com

۳. عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران f.babalhavaeji@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۵/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۲/۱۵

چکیده

هدف: هدف تحقیق حاضر بررسی وضعیت کثرت گرایی روش شناختی و ابزاری در مقاله های پژوهشی فصل نامه کتاب ایران از سال های ۱۳۸۵-۱۳۸۹ و هم چنین شناسایی رابطه آنها با یکدیگر و با نویسنده مسئول مقاله پژوهشی است.

روش پژوهش: روش تحقیق حاضر کتابخانه ای و از نوع تحلیل محتوا با رویکرد کمی است در این روش به استخراج مقوله های مورد بررسی در تحقیق از جمله نویسنده و مرتبه علمی، روش شناسی مورد استفاده در مقاله ها پرداخته شده است. جامعه آماری مورد بررسی ۱۶۱ مقاله پژوهشی منتشر شده در فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات (فصل نامه کتاب) در سال های ۱۳۸۵-۱۳۸۹ است. ابزار گردآوری داده ها سیاهه واری است، که با استفاده از آن به مشاهده و بررسی مقاله ها و استخراج مقوله های مورد پژوهش پرداخته شده است. روش آماری مورد استفاده در این مقاله جهت پاسخ به سؤال های اساسی، آمار توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی) و جهت آزمون فرضیه ها، آمار استنباطی آزمون کای اسکوتر (خی دو) استفاده شده است. نرم افزار آماری مورد استفاده جهت تجزیه و تحلیل داده اس. پی. اس. اس. (۱۸) است.

یافته ها: بر اساس داده های به دست آمده نتایج حاکی از این است که از ۱۶۱ مورد مقاله پژوهشی مورد بررسی ۵۹ مورد (۳۶/۴۶٪) پژوهش خود را بر اساس روش کثرت گرایی روشی و ۱۲ مورد (۷/۴٪) کثرت گرایی ابزاری انجام داده اند و هم چنین با توجه به نتایج آزمون کای اسکوتر، بین کثرت گرایی روش تحقیق و کثرت گرایی ابزاری مورد استفاده رابطه معناداری وجود دارد. در حالی که رابطه ای بین رتبه نویسنده مسئول از لحاظ مقاطع تحصیلی و درجه دانشگاهی و انتخاب نوع روش تحقیق و ابزار مورد استفاده وجود ندارد.

نتیجه گیری: یافته های پژوهش در این تحقیق نشان داد کثرت گرایی روشی و ابزاری مورد استفاده در مقاله های فصل نامه کتاب ایران در فاصله سال های ۱۳۸۵ - ۱۳۸۹ بسیار اندک است. (یعنی زیر ۵۰ درصد و نزدیک به یک سوّم مقالات از روش کثرت گرایی استفاده کرده اند). لذا توصیه می شود برای استحکام بیشتر پژوهش ها و بالا بردن روایی و پایایی مقالات محققان اهتمام بیشتری به استفاده از روش ها و ابزارهای متعدد داشته باشند.

واژه های کلیدی: کثرت گرایی روشی، کثرت گرایی ابزاری، فصل نامه کتاب ایران، مقاله های پژوهشی

مقدمه

علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی نه به عنوان یک حرفه، بلکه به واسطه برنامه آموزشی که پشتیبانی می‌کند رشته‌ای پژوهشی محسوب می‌شود. پژوهش عاملی برای خلق دانش جدید است. به موجب آن در رشد و توسعه کتابداری و اطلاع‌رسانی به عنوان یک حرفه یا رشته نقش دارد (جازمیک^۱، ۲۰۰۳، ۳۲۴). پژوهش به متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی یاری می‌رساند تا در مورد کارشان بیشتر بدانند، بهتر اجرا کنند و خدماتی سطح بالاتر به مشتریان و کاربران خود ارائه دهند (همان، ۳۲۵). هم‌چنین پژوهش ابزاری است برای تجهیز بهتر کتابداران و متخصصان اطلاع‌رسانی به منظور ارائه خدمات بهینه اطلاعاتی به پژوهشگران در سایر حوزه‌های علمی. اما آنچه که مهم است این است که پژوهش‌های مذکور زمانی به بار می‌نشینند که از چند روش مناسب بهره گیرند. به عبارتی از کثرت‌گرایی روش و در کنار آن از کثرت‌گرایی ابزاری به وفور استفاده کنند، چرا که تنها در این صورت است که رشد و توسعه علوم و ارائه خدمات بهتر و بهینه به کاربران از طریق این پژوهش‌ها حاصل می‌شود.

کثرت‌گرایی^۲ روش تحقیق در مطالعات علوم انسانی برای اولین بار توسط فیسک و کمبل^۳ در اواخر دهه‌ی ۵۰ میلادی با مطرح کردن ایده‌ی استفاده از بیش از یک روش در فرآیند تأیید فرضیه آغاز شد. اگرچه دهه‌های ۶۰ و ۷۰ را می‌توان دهه‌های رونق یافتن نگرش‌های کمی در پژوهش‌های سازمانی، و دهه‌ی ۸۰ را دهه‌ی گرایش به جهت‌گیری‌های کیفی نامید، امروزه در آستانه‌ی ورود به قرن ۲۱، دوگانگی بین فنون کمی و کیفی کم و بیش از میان رفته است. تجربه‌ی یک صد ساله‌ی مطالعات سازمانی نشان داده است که کثرت‌گرایی در روش‌ها و فنون پژوهشی مهم‌ترین ضامن استحکام، روایی و پایایی تحقیقات هستند (مینگرز^۴، ۲۰۰۱).

اتخاذ یک پارادایم خاص، همانند مشاهده جهان از طریق

^۱ Jazmic
^۲ Pluralistic Methodology
^۳ Fiske & Cambell
^۴ Mingers

یک ابزار خاص از قبیل تلسکوپ، دستگاه اشعه X یا میکروسکوپ الکترونی است. هر کدام جنبه خاصی را نشان می‌دهد و هر یک برای دیگران (دیگری) سویه کوری است. بنابراین اتخاذ یک روش غالباً به دست آوردن دیدگاه محدود از یک موقعیت تحقیقی خاص است (همان). برای پی‌بردن به سرشت و پویایی پدیده‌های اجتماعی چاره‌ای جز به کارگیری روش‌ها و فنون برگرفته از علوم مختلف (روانشناسی، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی و ...) نیست. با استفاده از روش‌های تلفیقی و کثرت‌گرایانه نه تنها می‌توان جوانب گوناگون یک پدیده را مورد مطالعه قرار داد، بلکه پژوهشگر توفیق می‌یابد تا روایی و پایایی کار پژوهشی‌اش را افزون داده و امکان دستیابی به فرضیه‌های بدیع‌تر و غنی‌تر را فراهم آورد. از آن‌جا که هیچ روشی کامل و بدون نقص نیست، استفاده از سنجش‌های متفاوت برگرفته از طرح‌های مختلف می‌تواند روایی برخی از فرضیه‌ها را کنترل کند. از این راه ضعف‌های برخی از روش‌ها توسط نکات قوت روش‌های دیگر جبران می‌شود. تاریخچه‌ی پرفراز و نشیب مطالعات سازمانی نشان داده است که حتی نظریه‌های مشهوری که با استفاده از روش‌های علمی تأیید شده‌اند، اندک زمانی بعد توسط روش‌های دیگری رد شده‌اند، که تحقیقات روانشناسان سازمانی چون مزلو و هرزبرگ از آن قبیل‌اند. کثرت‌گرایی در استفاده از طرح‌های تحقیق به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا کمبودهای طرح پژوهشی خود را با طرح‌های دیگری تکمیل کرده، و به ابعاد تازه‌تری از پدیده‌ی مورد مطالعه دست یابد. شاید بهترین نوع تلفیق دو طرح که پیوسته مورد توجه پژوهشگران علوم انسانی بوده است، ادغام مطالعات موردی و پیمایشی است (دیزاین^۵، ۱۹۷۹). مک لیتوک^۶، ۱۹۷۹، جک^۷، ۱۹۷۳، سیبر^۸، ۱۹۷۷؛ نقل شده در فقیهی و بامداد^۹، ۱۳۷۸). به زعم دنزن^{۱۰}، فلیک^{۱۱} و لینکون^{۱۱}

^۵ Diesing

^۶ Mcclintock

^۷ Jick

^۸ Sieber

^۹ Denzin

^{۱۰} Flick

^{۱۱} Lincoln

الف- کثرت‌گرایی روشی

ب- کثرت‌گرایی ابزاری در گردآوری اطلاعات (پرسش‌نامه، چک لیست، آزمون‌های فرافکنی، مشاهده‌ی مستقیم، مشاهده‌ی غیر مستقیم، مصاحبه‌های نیمه هدایت شده...).

فصلنامه کتاب یکی از نشریات علمی-پژوهشی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی سازمان اسناد و کتابخانه ملی است که هم اکنون در میان کتابخانه‌ها و مراکز بزرگ علمی- فرهنگی ایران از محبوبیت خاصی برخوردار است. در این پژوهش به بررسی مقاله‌های پژوهشی موجود در این فصل‌نامه در پنج سال (۱۳۸۵-۱۳۸۹) از لحاظ کثرت‌گرایی در روش تحقیق یعنی بهره‌گیری از چندین روش تحقیق برای مطالعه یک پدیده و کثرت‌گرایی در ابزار مورد استفاده در گردآوری اطلاعات یعنی بهره‌گیری از چندین ابزار تحقیق برای مطالعه یک پدیده پرداخته می‌شود.

در ادامه به مواردی که تا حدود زیادی شباهت به کار تحقیق دارند اشاره می‌شود:

فقیهی و همکارانش (۱۳۷۸) در مقاله‌ای تحت عنوان "کثرت‌گرایی روش تحقیق در پژوهش‌های سازمانی" به بررسی موضوع کثرت‌گرایی پرداخته‌اند. در این مقاله سعی بر آن است تا ضرورت استفاده از روش‌های کثرت‌گرایانه^۳ در پژوهش‌های سازمانی بیان شود و مزایای کاربرد چنین دیدگاه‌های روش‌شناختی مورد بحث قرار گیرد و چارچوب نظری مشخصی برای پیش برد پژوهش‌های سازمانی با استفاده از روش‌های تلفیقی ارائه شده و قابلیت‌های اجرایی و کارایی این روش‌شناسی مورد تحلیل قرار گیرد.

قراملکی (۱۳۸۳) در مقاله خود تحت عنوان "از کثرت‌گرایی تا جهان‌شمولی معرفت" نسبت‌گرایی را لازمه کثرت‌گرایی معرفتی می‌انگارند. این تحقیق بر آنست که کثرت‌گرایی روش‌شناختی می‌تواند تحول‌نگری و نیز نسبت‌انگاری به دست آمده از کثرت‌گرایی معرفتی را با حفظ زمینه‌مندی معرفت‌پیشگیری و درمان کند کثرت‌گرایی را از تهدید به فرصت تبدیل و جهان‌شمولی معرفت را تضمین کند. کارایی

(۱۹۹۴) کثرت‌گرایی، ابزار یا استراتژی اعتباردهی نیست، بلکه راهی برای اعتباردهی است. بدین ترتیب، کثرت‌گرایی به منظور تصحیح هر نوع سوگیری یا بهبود روایی استفاده نمی‌شود. زیرا هدف کثرت‌گرایی چنین نیست. کثرت‌گرایی بدان علت استفاده می‌شود که هیچ‌گونه شیوه‌های وجود ندارد که به حدکفایت مسئله را حل کند. چون هر شیوه جنبه‌های متفاوتی از واقعیت تجربی را نشان می‌دهد، لذا شیوه‌های چندگانه مشاهدات باید به کار گرفته شود.

دزن (۱۹۹۴) چهار نوع کثرت‌گرایی را شناسایی کرده است که در ادامه به آنها اشاره شده است:

۱. کثرت‌گرایی داده‌ها؛
۲. کثرت‌گرایی پژوهشگر؛
۳. کثرت‌گرایی تئوری؛
۴. کثرت‌گرایی روش‌شناسی.

کثرت‌گرایی در داده‌ها اشاره به بهره‌گیری از منابع مختلف داده‌ها در فرآیند پژوهش دارد. استفاده از چند پژوهشگر یا ارزیاب در یک پژوهش، کثرت‌گرایی در پژوهش را تداعی می‌کند. کثرت‌گرایی در تئوری اشاره به بکارگیری چند تئوری یا نگاه برای تحلیل داده‌ها دارد. استفاده از چندین شیوه برای گردآوری داده‌ها در یک پژوهش به معنای کثرت‌گرایی در روش‌شناسی است. جانسیک و مورس^۱ (۱۹۹۹) کثرت‌گرایی میان رشته‌ای را به گونه‌شناسی کثرت‌گرایی می‌افزاید (جنسیک، ۱۹۹۴، ۲۵۷؛ نقل شده در دانایی فر و مظفری، ۱۳۸۷).

سیچرت و سیدنا^۲ (۱۹۹۵) چهار دلیل برای کثرت‌گرایی روش تحقیق ذکر کردند که عبارتند از: الف) تأیید اهداف (ب) فراهم‌آوری پایه‌هایی برای تخمین اشتباه ممکن در مقیاس‌های اصلی (ج) تسهیل نظارت بر اطلاعات جمع‌آوری شده (د). جست‌وجوی مجموعه‌ای از اطلاعات برای تعیین معنای آنها. به‌طور کلی کثرت‌گرایی در تحقیقات به دو دسته تقسیم می‌گردد:

^۱ Janesick & Morse

^۲ Sechrest and Sidana

^۳ Pluralistic Methodology

این دو الگو مشروط به سه امر زبان مشترک، توان و هوش هیجانی محقق در مواجهه با دیدگاه‌های رقیب و قواعد منطقی تعامل رشته‌هاست.

افتخاری و همکارانش (۱۳۸۹) در یک مقاله تحقیقی با عنوان "ارزیابی کمی و کیفی نشریه کتابداری و اطلاع‌رسانی آستان قدس رضوی از بهار ۱۳۷۷ تا بهار ۱۳۸۷" به بررسی مشابه در بعضی موارد پرداخته‌اند. هدف از این پژوهش ارائه نمایی کلی از روند حاکم بر شمارگان منتشر شده مجله کتابداری و اطلاع‌رسانی آستان قدس رضوی از بهار ۷۷ تا بهار ۸۷ بوده است. برای این کار از ۱۱ مؤلفه شامل: سهم مشارکت نهادها، رتبه‌ها و مدارک علمی نویسندگان مقاله‌ها، سهم مقاله‌ها بر حسب منبع استخراجی آنها، میزان مشارکت گروه‌های علمی تخصصی، روش‌ها و تکنیک‌های به کار گرفته شده در مقاله‌ها، منابع مقاله‌های منتشر شده در نشریه، کیفیت جلد و صحافی شمارگان مختلف نشریه، شیوه دسترسی به شمارگان نشریه، بررسی دستاوردهای نشریه و تعیین روند حاکم بر شمارگان منتشر شده از نظر تعداد مقاله‌های به چاپ رسیده در نشریه به تفکیک سال، استفاده شده است. بر اساس یافته‌های پژوهش، سهم نهادهای علمی - پژوهشی داخل و خارج کشور در ارائه مقاله به نشریه ۷۱/۷٪ بوده است. از مجموع ۳۳۹ نویسنده مقاله‌ها، مؤلفان با رتبه علمی استادی بیشترین تعداد از نویسندگان مورد بررسی را به خود اختصاص داده‌اند. مقطع تحصیلی نویسندگان ۹۳ مقاله دکتری و ۷۳ مقاله کارشناسی ارشد بوده است. در مجموع ۱۰ گروه علمی - تخصصی در ارائه مقاله به نشریه مشارکت داشته‌اند. ۳۳٪ از مقاله‌ها برگرفته از کارهای علمی - پژوهشی قبلی بوده است. از مجموع منابع مورد استفاده در نگارش مقاله‌ها، ۳/۶۴٪ از منابع لاتین استفاده شده است. از لحاظ نوع منابع به کار رفته، مقاله‌ها قبل از کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها قرار گرفت که نشان می‌دهد محققان این حوزه بیشتر مقاله محور هستند. کیفیت جلد و صحافی شمارگان مجله نیز تغییر و تحولات درخور توجه داشته است. به طور کلی، نتایج به دست آمده نشان دهنده وضعیت مطلوب کمی و کیفی نشریه کتابداری و اطلاع‌رسانی آستان قدس

می‌باشد.

ون دو واتر و نانسی^۱ (۱۹۷۶) یک تجزیه و تحلیل انتقادی از روش‌های تحقیق به کار گرفته شده در مقالات منتشر شده کتابداری و اطلاع‌رسانی طی سال‌های ۱۹۶۹-۱۹۷۱ و سال ۱۹۷۴ انجام داده‌اند. مقایسه بین ۴۳۰ عنوان مقاله منتشر شده بین سال‌های ۱۹۶۹-۱۹۷۱ و ۱۵۲ عنوان مقاله منتشر شده در سال ۱۹۷۱ انجام شده است. یافته‌ها به طور کلی نشان می‌دهد در حالی که میزان پژوهش‌های گزارش شده به صورت پایدار باقی مانده است. ولی روش‌های پژوهش‌ها در سال ۱۹۷۴ در مقایسه با سال‌های قبل بهبود یافته‌اند.

جارولین و واکاری^۲ (۱۹۹۳) در پژوهشی به بررسی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشر شده در مجلات هسته این رشته در سال‌های ۱۹۶۵-۱۹۸۵ پرداختند. در این بررسی که به صورت تحلیل محتوا انجام گرفت. موضوعات مقالات، روش‌های تحقیق، ابزار مورد استفاده و سایر مشخصات مقالات مورد بررسی قرار گرفت. طبق این پژوهش خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی با ۳۰٪ و ارتباطات علمی ۷٪ بیشترین کمترین موضوعات مورد بررسی بودند.

روش تحقیقات تجربی با در صد بالا ۵۹٪ بیشترین و روش پژوهش مفهومی حدود ۲۳٪ کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. در میان ابزارهای پژوهش پرسش‌نامه و مصاحبه بیشترین استفاده را در گردآوری اطلاعات مقالات مورد بررسی داشته است.

فیدل^۳ (۲۰۰۸) در تحقیقی به بررسی روش‌های ترکیبی در مجلات علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در طی سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۰۶ پرداخت که جامعه پژوهش شامل مجلات مدیریت و پردازش اطلاعات^۴، مجله دکوماتسیون^۵، مجله آمریکایی برای فناوری و علم اطلاعات^۶ و تحقیقات علوم

¹ Van De Water & Nancy

² Jarvelin & Vakkari

³ Fidel

⁵ Information Processing and Management

⁶ Journal of Documentation

⁷ Journal of the American Society for Information Science and Technology

روش پژوهش

نوع تحقیق حاضر کاربردی است. همان‌طور که بوشا و هارتر^۲ نیز مطرح کرده‌اند، بخش اعظم پژوهش‌های مرتبط با کتابداری از نظر ماهیت، کاربردی بوده‌اند، و شواهد این نتیجه‌گیری را می‌توان از تحلیل گزارش‌های پژوهش‌های کتابداری به دست آورد (پاول، ۱۳۸۵، ص ۴). روش تحقیق حاضر کتابخانه‌ای و از نوع تحلیل محتوا با رویکرد کمی است. در این روش به استخراج مقوله‌های مورد بررسی در پژوهش از جمله نویسنده و مرتبه علمی، روش شناسی مورد استفاده در مقاله‌ها پرداخته شده است. جامعه‌ی آماری مورد بررسی ۱۶۱ مقاله پژوهشی منتشر شده در فصل‌نامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات (فصل‌نامه کتاب) در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۹ است. ابزار گردآوری داده‌ها سیاهه واری است که با استفاده از آن به مشاهده و بررسی مقاله‌ها و استخراج مقوله‌های مورد پژوهش پرداخته شده است.

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها تحقیق و پاسخ به سؤال‌های اساسی پژوهش از آمار توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی) و آزمون فرضیه‌های پژوهش از آمار استنباطی کای اسکوئر (خی دو) استفاده شده است. نرم‌افزار آماری مورد استفاده جهت تجزیه و تحلیل داده spss نسخه ۱۸ است.

یافته‌های پژوهش

پرسش اول: وضعیت کثرت‌گرایی روشی در مقاله‌های پژوهشی فصل‌نامه کتاب ایران در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۹ چگونه است؟

با توجه به داده‌های به دست آمده از جدول شماره ۱ نتایج حاکی از اینست که از ۱۶۱ مورد مقاله پژوهشی در فصل‌نامه کتاب در پنج سال اخیر، انواع روش تحقیق مورد استفاده در ۲۲ (۱۳/۶۶٪) رده مقوله بندی شد. با توجه به داده‌های جدول فوق، موارد حاکی از آن است که به جزء یک مورد تحقیق کیفی (مورد شماره ۲)؛ رویکرد تقریباً بیشتر آثار موجود در این نمونه کمی بوده. و روش پیمایشی بیشترین تعداد را به

کتابداری و اطلاع‌رسانی^۱ که ۴۶۵ مقاله از این چهار مقاله انتخاب شد. نتایج تحقیق نشان داد که ۲۲ مقاله (۵٪) از روش ترکیبی استفاده نموده‌اند. در بررسی نقاط قوت روش ترکیبی نشان داد که آگاه شدن از استفاده این روش در کتابداری و اطلاع‌رسانی به نفع محققان می‌باشد.

همان‌طور که در پیشینه‌ها اشاره شد کثرت‌گرایی در کلیه وجوه آن مورد پذیرش اهل فن بوده و به لزوم به کارگیری آن پافشاری شده است. در موضوع کثرت‌گرایی مقالات و پژوهش‌های فراوانی نوشته شده است. هر چند در مورد موضوع پژوهش مذکور در ایران تحقیقی تاکنون انجام نشده، و موضوع کثرت‌گرایی یا به طور کلی و یا در زمینه‌های دیگر مورد بررسی قرار گرفته است. ولی در خارج از ایران تنها در یک مورد تحقیق ترکیبی کار انجام شده است. البته شیوه‌های ترکیبی جزئی از کثرت‌گرایی خصوصاً کثرت‌گرایی در روش شناسی هستند.

بر اساس آن چه که تا کنون اشاره شد مقاله حاضر در صدد بررسی وضعیت کثرت‌گرایی تعدادی از مقالات فصل‌نامه کتاب ایران می‌باشد. لذا با طرح سؤالاتی به شرح زیر به بررسی این موضوع پرداخته است:

۱. وضعیت کثرت‌گرایی روشی در مقاله‌های پژوهشی فصل‌نامه کتاب ایران در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۹ چگونه است؟
۲. وضعیت کثرت‌گرایی ابزار مورد استفاده در مقاله‌های پژوهشی فصل‌نامه کتاب ایران در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۹ چگونه است؟

فرضیه‌های پژوهش عبارتند از:

۱. بین کثرت‌گرایی روش شناختی تحقیق با ابزار مورد استفاده در تحقیق رابطه معنی‌داری وجود دارد.
۲. بین رتبه نویسنده مسئول و روش تحقیق مورد استفاده در تحقیق رابطه معنی‌داری وجود دارد.

² Busha and Harter

¹ Library and Information Science Research.

(۲/۳) با روش تحلیل محتوا و ۲ مقاله به روش تجربی و مطالعه موردی نوشته شده است، و ما بقی مقالات اشاره‌ای به روش کار خود نداشته‌اند.

خود اختصاص داده است. افتخاری و همکارانش (۱۳۸۹) در تحقیقی مشابه در پاسخ به یکی از سؤالات پژوهشی خود به نتایج مشابهی رسیدند. از تعداد ۳۳۹ مقاله مورد بررسی توسط آنان تعداد ۱۰۰ مقاله (۲۹/۵) با روش پیمایشی، ۱۱ مورد

جدول ۱. انواع روش تحقیق به کار رفته در مقاله‌های پژوهشی فصلنامه کتاب ایران

ردیف	نوع روش تحقیق	فراوانی	درصد
	پیمایشی	۵۱	۳۱/۵
	کیفی	۱	۰/۶
	توصیفی	۱	۰/۶
	تحلیل اسنادی	۱۰	۶/۲
	پیمایشی تحلیلی	۸	۴/۹
	پیمایشی توصیفی	۳۵	۲۱/۶
	پیمایشی تاریخی	۲	۱/۲
	پیمایشی تطبیقی	۳	۱/۹
	پیمایشی اسنادی	۴	۲/۵
	پیمایشی ارزشیابی	۲	۱/۲
	پیمایشی مقایسه‌ای	۱	۰/۶
	کتابخانه‌ای	۳	۱/۹
	علم سنجی	۲	۱/۲
	میدانی	۱	۰/۶
	وب سنجی	۵	۳/۱
	تجربی	۲	۱/۲
	نیمه تجربی	۱	۰/۶
	موردی	۱	۰/۶
	تحلیل محتوا	۲۳	۱۴/۲
	تحلیل محتوا و کتابخانه‌ای	۲	۱/۲
	تحلیل محتوا و کتاب سنجی	۱	۰/۶
	ارزشیابی	۲	۱/۲
	مجموع	۱۶۱	۹۹/۴

جدول ۲. کثرت گرایي روش تحقیق در مقاله‌های پژوهشی فصلنامه کتاب ایران

ردیف	نوع روش تحقیق	فراوانی	درصد فراوانی
۱	تحلیل اسنادی	۸	۴/۹
۲	پیمایشی تحلیلی	۳۵	۲۱/۶
۳	پیمایشی توصیفی	۲	۱/۲
۴	پیمایشی تاریخی	۳	۱/۹
۵	پیمایشی تطبیقی	۴	۲/۵
۶	پیمایشی اسنادی	۲	۱/۲
۷	پیمایشی ارزشیابی	۱	۰/۶
۸	پیمایشی مقایسه‌ای	۱	۰/۶
۹	تحلیل محتوا و کتابخانه‌ای	۲	۱/۲
۱۰	تحلیل محتوا و کتاب سنجی	۱	۰/۶
	جمع	۵۹	۳۶/۶۴

نموده‌اند. بنابراین نتایج نشان می‌دهد که جامعه مورد پژوهش از روش‌های کثرت‌گرایی و ترکیبی روش‌شناسی تحقیق استفاده چندانی نکرده‌اند. پرسش دوم: وضعیت کثرت‌گرایی ابزار مورد استفاده در مقاله‌های پژوهشی فصلنامه کتاب ایران در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۸۹ چگونه است؟

در جدول شماره ۲ کثرت‌گرایی روش تحقیق در مقاله پژوهشی فصلنامه کتاب ایران نشان داده شده است. نتایج حاصل از داده‌ها بیانگر اینست که از ۱۶۱ مورد مقاله پژوهشی (فقط مقالاتی که به صورت پژوهشی کار شده‌اند انتخاب شده است) ۵۹ مورد (۳۶/۴۶٪) از روش کثرت‌گرایی در تحقیق خود استفاده نموده‌اند. فیدل (۲۰۰۸) هم در تحقیق خود به این نتیجه رسید که ۲۲ مقاله (۵٪) از روش تحقیق ترکیبی استفاده

جدول ۳. انواع ابزار گردآوری اطلاعات در مقاله‌های پژوهشی فصلنامه کتاب ایران

ردیف	نوع ابزار تحقیق	فراوانی	درصد فراوانی
۱	پرسشنامه / مصاحبه / مشاهده	۶	۳/۷
۲	پرسشنامه / مصاحبه	۳	۱/۹
۳	سیاهه واری / مشاهده	۱	۰/۶
۴	سیاهه واری / پرسشنامه	۱	۰/۶
۵	کتاب سنجی تحلیل محتوا	۱	۰/۶
۶	جمع	۱۲	۷/۴

جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که از ۱۶۱ مقاله پژوهشی در فصلنامه کتاب ایران در طی سال‌های مورد بررسی ۱۲ مورد (۷/۴٪) از روش کثرت‌گرایی ابزاری در پژوهش‌های خود بهره برده‌اند. همان‌طور که بیشتر اشاره شد از آنجا که روش کمی در

فصلنامه کتاب ایران در طی سال‌های مورد بررسی ۱۲ مورد (۷/۴٪) از روش کثرت‌گرایی ابزاری در پژوهش‌های خود بهره برده‌اند. همان‌طور که بیشتر اشاره شد از آنجا که روش کمی در

قرار دادند. طبق این بررسی پرسش‌نامه و مصاحبه بیشترین فراوانی را در میان سایر ابزار پژوهش به خود اختصاص داده است.

آزمون فرضیه‌های پژوهش بدین ترتیب است که:
فرضیه اول: بین کثرت‌گرایی روش شناختی تحقیق با ابزار مورد استفاده در تحقیق رابطه معنی داری وجود دارد.

بیشتر آثار به کار رفته (بر اساس جدول شماره ۱)؛ لذا سیطره‌ی این رویکرد به خوبی در تکرار استفاده از پرسش‌نامه در مقالات دیده می‌شود. جارولین و واکاری (۱۹۹۳) هم در تحقیقی مشابه به همین نتایج رسیده‌اند. آنان در پژوهشی به روش تحلیل محتوا و وب سنجی کلیه مقالات کتابداری و اطلاع رسانی منتشر شده در مجلات هسته رشته را در سیطره زمانی ۱۹۶۵ - ۱۹۸۵ از جهات گوناگون مورد بررسی محتوایی

جدول ۴. آزمون کای اسکور بین نوع روش تحقیق و ابزار گردآوری اطلاعات

سطح معناداری	درجه آزادی Df	ارزش عددی
۰/۰۰۰	۳۹۹	۷۷۳/۳۶۲
۰/۰۰۰	۳۹۹	۲۸۵/۵۶۳
۰/۰۰۰	۱	۳۶/۰۳۰
N of Valid Cases ۱۶۰		

کثرت‌گرایی روشی استفاده شده است. پژوهشگران با توسل به ابزار گوناگون سعی در افزایش روایی و پایایی موضوع مورد بررسی و استحکام فرضیه خود داشته‌اند. لذا، اهمیت و فواید به کارگیری کثرت‌گرایی روشی و ابزاری که پژوهش حاضر در پی اثبات آن است برای این دسته از پژوهشگران محقق شده است.

فرضیه دوم: بین رتبه نویسنده مسئول با روش تحقیق و ابزار مورد استفاده رابطه معنی داری وجود دارد.

همان‌طور که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود با توجه به نتایج آزمون کای اسکور، میزان آن برابر است ۷۷۳/۳۶۲ با درجه آزادی ۳۹۹، سطح معناداری برابر است $\text{sig}=0/000$ که کمتر از ۵ صدم (۰/۰۵) است. با توجه به این که سطح معناداری به دست آمده از آلفای صدم (۰/۰۵) کوچک‌تر است، فرضیه تحقیق تأیید می‌شود. به عبارت دیگر، بین کثرت‌گرایی روش تحقیق و کثرت‌گرایی ابزار مورد استفاده رابطه معناداری وجود دارد. چنان که در مقالات مورد بررسی که از

جدول ۵. آزمون کای اسکور بین نویسنده مسئول و روش تحقیق

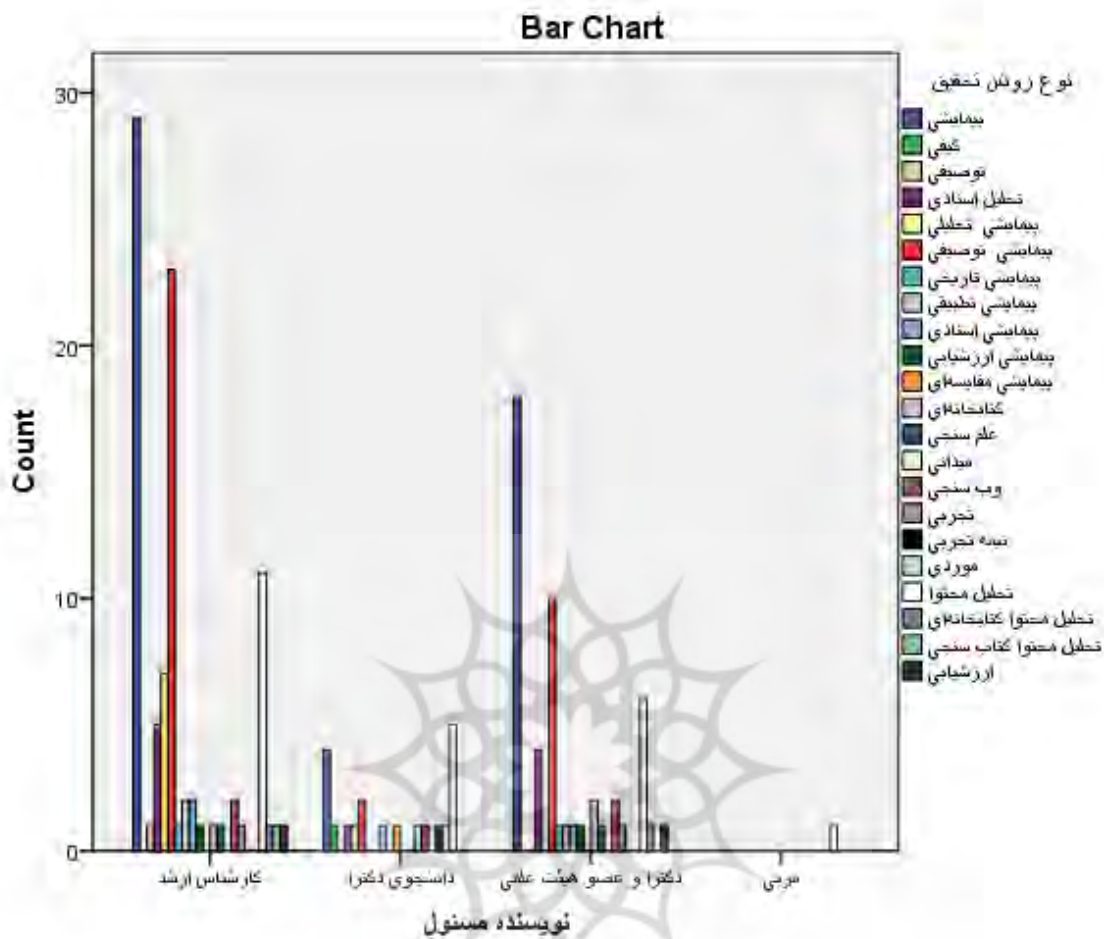
سطح معنی داری	درجه آزادی (df)	ارزش عددی
۰/۶۳۲	۶۳	۵۸/۶۵۸
۰/۹۳۶	۶۳	۴۶/۸۷۹
۰/۳۳۷	۱	۰/۹۲۳
N of Valid Cases ۱۶۱		

سطح معنی داری آزمون کای اسکور از آلفای ۵ صدم (۰/۰۵) بزرگتر است.
بنابراین نتایج حاکی از این است که بین رتبه نویسنده

با توجه به داده‌های به دست آمده از جدول شماره ۵ نتایج آزمون کای اسکور، میزان آن برابر است ۵۸/۶۵۸ با درجه آزادی ۶۳، سطح معناداری برابر است $\text{sig}=0/632$ از آنجا که

مسئول و انتخاب نوع روش تحقیق رابطه معنی داری وجود ندارد.

نمودار ۱. نسبت نوع روش تحقیق و تحصیلات نویسندگان

جدول ۶. آزمون کای اسکور بین نویسنده مسئول و ابزار گردآوری اطلاعات

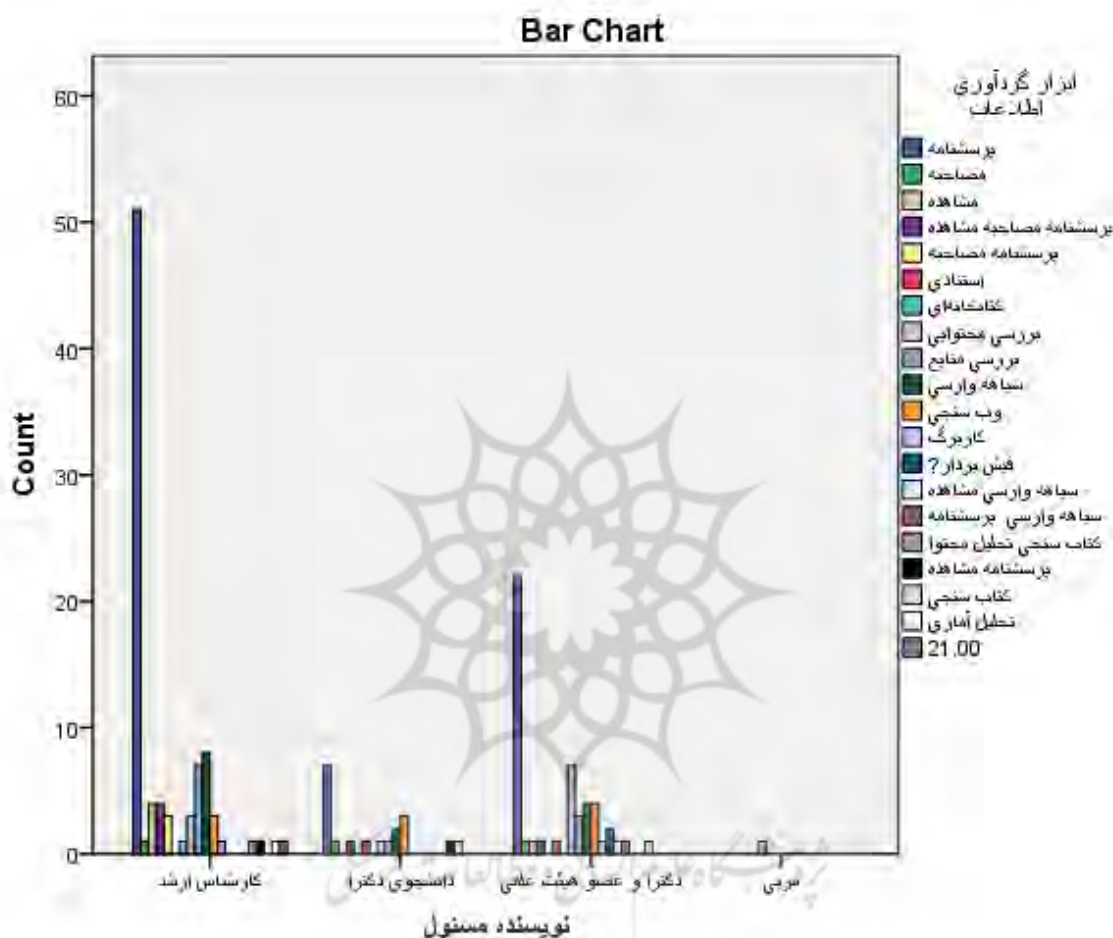
	ارزش عددی	درجه آزادی (df)	سطح معنی داری
Pearson Chi-Square	۵۲/۴۷۲	۵۷	۰/۶۴۵
Likelihood Ratio	۴۷/۸۱۲	۵۷	۰/۸۰۲
Linear-by-Linear Association	۳/۵۶۳	۱	۰۰۵۹
N of Valid Cases	۱۶۰		

بیان داشت که رابطه‌ای بین رتبه نویسنده مسئول و ابزار گردآوری اطلاعات وجود ندارد. همان‌طور که در جدول‌های شماره ۴ و ۵ مشاهده می‌گردد بین رتبه نویسنده مسئول از لحاظ مقاطع تحصیلی و درجه دانشگاهی رابطه‌ای با روش

در جدول شماره ۶ ملاحظه می‌شود نتایج آزمون کای اسکور، میزان آن برابر است با ۵۲/۴۷۲ با درجه آزادی ۵۷، سطح معناداری برابر است $\text{sig} = 0.00645$ از آنجا که سطح معنی داری آزمون کای اسکور بیشتر از ۵ صدم (۰/۰۵) است. بنابراین باید

محقق و تجربه کاری پژوهشگر در انتخاب نوع روش تحقیق بی تأثیر نخواهد بود. ولی در این بررسی چنین نتیجه‌ای به اثبات نرسید.

تحقیق و ابزار مورد استفاده رابطه معنی‌داری وجود ندارد. انتخاب روش تحقیق طبق این پژوهش در مقالات مورد بررسی تا حدود زیادی تحت تأثیر موضوع مورد بررسی و جامعه تحقیق بوده است. هر چند سطح تحصیلات و آگاهی علمی

نمودار ۲. نسبت ابزار گردآوری اطلاعات و میزان تحصیلات نویسندگان

بود در ادامه نتایج حاصل از این بررسی ذکر خواهد شد.

وحدت روش در پژوهش، رسیدن به دستاوردهای علمی را دشوار می‌سازد. چرا که خلق یک اثر پژوهشی جدید و منحصر به فرد مستلزم فرا رفتن از چارچوب روش‌های متداول و ارائه فرضیه‌های بدیع است. این امر زمانی تحقق می‌یابد که پژوهشگر کثرت‌گرایی روشی و ابزار را در پژوهش‌های خود به کار گیرد. همان‌طور که بیان شد جهت‌روایی و پایایی

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش در حوزه‌های علمی عرصه‌ای است که از جنبه‌های مختلف می‌توان آن را مورد بررسی قرار داد. به طور مثال ویژگی‌های مشترک را در برخی می‌توان مشاهده کرد. مقالاتی که به عنوان پیشینه پژوهش در این تحقیق به کار گرفته شدند. همگی از تولیدات علمی محسوب می‌شوند. آنچه که در این پیشینه‌ها مورد بررسی قرار گرفت، کثرت‌گرایی روشی و ابزار

رویکردهای کمی و کیفی به کار رفته در مقالات مورد بررسی اکنون زمان آن فرا رسیده که در تحقیقات این حوزه به رویکردهای کیفی بیشتر توجه کرد. به ویژه تناسب موضوعات علم اطلاعات و دانش شناسی با روش‌هایی نظیر نظریه پردازی؛ پدیدار شناسی و سایر روش‌های کیفی زمینه مناسبی برای توسعه در این حوزه محسوب می‌شود. با توجه به موارد ذکر شده می‌توان نتیجه گرفت که کثرت گرای روشی و ابزار تحقیق بسیار کم می‌باشد. بنابراین جهت استحکام پژوهش، محققان بهتر است از زوایای مختلف پژوهشی به صورت ترکیب و کثرت استفاده نمایند. از گروه‌هایی که می‌توانند در این زمینه نقش سازنده داشته باشند متخصصان کتابداری و اطلاع رسانی هستند. آنان می‌توانند در کنار ارائه خدمات مربوط به مقالات در کتابخانه‌ها؛ رویکرد تحلیلی نسبت به این منابع داشته باشند و با بررسی محتوا و ساختار مقالات یافته‌های سودمندی در اختیار کاربران قرار دهند که ارزش افزوده در خدمات ارائه شده به شمار می‌آید.

هم‌چنین محققان علاقمند در این زمینه می‌توانند جنبه‌های دیگری از این نمونه را بررسی کنند. مثلاً در مطالعه دیگری می‌توان میزان کاربرد پذیری نتایج مقالات تحقیقی موجود در نمونه را بررسی کرد. هم‌چنین می‌توان میزان انعکاس یافته‌های تحقیقات یک مقاله را در سیاست‌های مرتبط با آن در کشور بررسی نمود. چنین تحقیقاتی می‌تواند پیوند میان نظر و عمل را در یک زمینه موضوعی مشخص نماید. مثلاً می‌توان به بررسی رد پای مطالعات کتابداری و اطلاع رسانی در تدوین سیاست‌های مقالات ارائه شده در مجلات مرتبط توجه کرد. آنچه ارائه شد تنها چشم اندازی بود از بررسی تعدادی مقالات کتابداری و اطلاع رسانی از دیدگاه مورد نظر باشد، که این پژوهش‌ها آغازی باشد برای بررسی جنبه‌های دیگر مقالات به منظور ارائه راه کارهای بهینه جهت تدوین و ارائه مقالات نظری و عملی در این حوزه به منظور رفع مشکلات موجود.

منابع

افتخاری، س.؛ چشمه سهرابی، م. (۱۳۸۹). ارزیابی کمی و

تحقیقات باید از زوایای مختلف، مسئله مورد تحقیق را شناسایی کرد و به نتایج محکم و مستندتری دست یافت که کثرت‌گرایی در روش‌ها و فنون پژوهشی مهم‌ترین ضامن استحکام، روایی و پایایی تحقیقات هستند.

در بررسی که انجام شد نتایج نشان دهنده این است که وضعیت کثرت‌گرایی روش تحقیق و ابزار در مقاله‌های پژوهشی فصل‌نامه کتاب ایران در طی سال‌های مورد بررسی، کم می‌باشد یعنی تنها (۳۶/۴۶) که کمتر از ۵۰ درصد از مقاله‌های پژوهشی از روش و ابزار کثرت‌گرایی استفاده نموده‌اند. افتخاری و همکارانش (۱۳۸۹) در تحقیقی مشابه در پاسخ به یکی از سؤالات پژوهشی خود به نتایج مشابهی رسیدند. در شناسایی رابطه بین روش تحقیق و ابزار مورد استفاده نیز نتایج نشان می‌دهد بین آنها رابطه معنی‌داری وجود دارد. هم‌چنین در تعیین رابطه بین نویسنده مسئول با روش و ابزار تحقیق رابطه‌ای وجود نداشت. به عبارت دیگر می‌توان نتیجه گرفت که بین رتبه نویسندگان از لحاظ علمی، مقطع تحصیلی با کاربرد کثرت روش تحقیق و ابزاری رابطه‌ای وجود ندارد. با توجه به تحقیقات و بررسی‌های انجام شده در این پژوهش و مطالعه متون مربوطه مبنی بر عدم رابطه رتبه نویسندگان از لحاظ علمی، مقطع تحصیلی با کاربرد کثرت روش تحقیق و ابزاری در این زمینه می‌تواند به قطع یقین پژوهشگر را در رد و یا قبول فرضیه‌های مشابه یاری رساند. هم‌چنین اطلاعات موجود در جداول حاکی از این است که به جز چند مورد معدود تحقیق کیفی رویکرد بیشتر مقالات کمی بوده و ابزار مورد استفاده پرسش‌نامه می‌باشد. جارولین و واکاری (۱۹۹۳) هم در تحقیقی مشابه به همین نتایج رسیده‌اند. آنان در پژوهشی به روش تحلیل محتوا و وب سنجی کلیه مقالات کتابداری و اطلاع رسانی منتشر شده در مجلات هسته رشته را در سیطره زمانی ۱۹۶۵-۱۹۸۵ از جهات گوناگون مورد بررسی محتوایی قرار دادند. طبق این بررسی پرسشنامه و مصاحبه بیشترین فراوانی را در میان سایر ابزار پژوهش به خود اختصاص داده است.

بر این اساس به نظر می‌رسد که برای ایجاد توازن میان

Information Science Research, 30 , 265–272. Available online 12 October 2008.

Flick, U. (1992). Triangulation revisited: strategy of validation or alternative? *Journal of the theory of social behavior*, 22, 194.

Janesick, V. (1994). *The Dance of qualitative research design*. In Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna. *Handbook of qualitative research*. Thousand oaks: sage, p.251.

Jarvelin, K.; Vakkari, P. The Evolution Of Library And Information Science 1965–1985: A Content Analysis of Journal Articles. *Information Processing & Management*, 29 (1), 129–144.

Jazmic, P.; Urbanija, J. (2003). Developing research skills in library and information science studies. *Library Management*, 24 (6/7).

Little, D. (1973). *Explanation in the Social Science*, Translation by Soroush Abd al-Karimi, Serat, Chapter 11, 373–399.

Mingers, J. (2001). Combining IS Research Methods: Towards a Pluralist Methodology. *Information Systems Research*, 12(3), 240–259.

Morse, J.M. (1999). Myth#93: Reliability and validity and not relevant to qualitative inquiry. *Qualitative Health Research*, 9, 717.

Sechrest, L., & Sidana, S. (1995). Quantitative and qualitative methods: Is there an alternative? *Evaluation and Program Planning*, 18(1), January–March 1995, 77–87. Available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article/>.

Van De Water; Nancy and others (1976). Research in information science: An assessment information processing and management. 12(2), 117–123.

کیفی نشریه کتابداری و اطلاع‌رسانی آستان قدس رضوی از بهار ۱۳۷۷ تا بهار ۱۳۸۷. فصل‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، (۵۱)

پاول، ر. (۱۳۸۵). روش‌های اساسی پژوهش برای کتابداران. مترجم نجلا حریری، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران مرکز انتشارات علمی.

دانائی فرد، ح.؛ مظفری، ز. (۱۳۸۷). ارتقاء روایی و پایایی در پژوهش‌های کیفی مدیریتی: تأملی بر استراتژی‌های ممیزی پژوهشی. *پژوهش‌های مدیریت*. ۱(۱)، ۱۶۲–۱۳۱.

فقیهی، ا.؛ بامداد صوفی، ج. (۱۳۷۸). کثرت‌گرایی روش تحقیق در پژوهش‌های سازمانی. فصل‌نامه مطالعات مدیریت، بهار و تابستان (۲۱ و ۲۲).

قراملکی، ا. (۱۳۸۳). از کثرت‌گرایی تا جهان‌شمولی معرفت، مقالات و بررسی‌ها، دفتر ۷۶ (۲). فلسفه، پاییز و زمستان ۸۳، ۵۳–۶۷.

لیتل، د. (۱۳۷۳). تبیین در علوم اجتماعی. ترجمه‌ی عبد‌الکریم سروش. صراط. فصل یازدهم، ۳۷۳–۳۹۹.

Denzin, N. & Lincoln, Y. (1994). *Introduction: Entering the field of qualitative research*. In Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna. *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage, p.6.

Fidel, R. (2008). Are we there yet?: Mixed methods research in library and information science. *Library &*

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی